

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 341.01:34.05(4+477)

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЇЇ ТЕМПОРАЛЬНІ ПРОЯВИ В ПРИВАТНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Гуйван П.Д., к.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Полтавський інститут бізнесу, вул. Сінна, 7, м. Полтава, Україна
lawjur01@rambler.ru

У статті здійснено аналіз доктринальних підходів до сутності та змісту категорії «юридична визначеність» у європейській та українській системах права. Вивчено основні її засади та порядок застосування на етапах правотворення й правозастосування. Досліджено окремі складові елементи правової визначеності з метою досягнення теоретичної й практичної однозначності їх змісту та призначення в правовому регулюванні. Особливу увагу приділено темпоральним чинникам, які входять до складу коментованого принципу та визначають певність правової норми й судового рішення з огляду на їх рух у часі. Проаналізовано практику використання засад правової певності в національному праві, запропоновано конкретні рекомендації для адаптації до нього європейських засад.

Ключові слова: юридична визначеність, зворотна дія закону, оприлюднення правового акта, стабільність права.

ПРАВОВАЯ ОПРЕДЕЛЕННОСТЬ И ЕЕ ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ В ЧАСТНОМ ЕВРОПЕЙСКОМ ПРАВЕ

Гуйван П.Д.
Полтавский институт бизнеса, ул. Сенная, 7, г. Полтава, Украина
lawjur01@rambler.ru

В статье осуществлен анализ доктринальных подходов к сущности и содержанию категории «юридическая определенность» в европейской и украинской системах права. Изучены основные ее принципы и порядок применения на этапах правотворчества и правоприменения. Исследованы отдельные составляющие элементы правовой определенности с целью достижения теоретической и практической однозначности их содержания и назначения в правовом регулировании. Особое внимание уделено темпоральным факторам, которые входят в состав комментируемого принципа и влияют на определенность правовой нормы и судебного решения ввиду их движения во времени. Проанализирована практика использования правовой определенности в национальном праве, предложены конкретные рекомендации для адаптации к нему европейских принципов.

Ключевые слова: юридическая определенность, обратное действие закона, обнародование правового акта, стабильность права.

LEGAL CERTAINTY AND ITS TEMPORAL MANIFESTATIONS IN PRIVATE EUROPEAN LAW

Guyvan P.D.
Poltava Institute of Business, Sinna Str., 7, Poltava, Ukraine
lawjur01@rambler.ru

The article analyses the doctrinal approaches to the essence and content of the category “legal certainty” in the European and Ukrainian legal systems. The main principles and the order of its application at the stages of lawmaking and law enforcement are studied. Individual constituent elements of legal certainty are investigated with the aim of achieving theoretical and practical unambiguousness of their content and purpose in legal regulation. It is established that the application of legal certainty in legal acts and judicial verdicts guarantees ensuring the clarity of the grounds, goals, clarity and unambiguity of their content, especially those that are directly addressed to citizens. A person in accordance with the requirements of this principle, guided by legal acts, should be able to confidently provide for the legal consequences of his behaviour. Legal certainty is also designed to ensure the stability of legal relations, predictability, stability and unchanging judicial decisions, is an integral part of the effective protection of participants in public

relations. On the other hand, being too regulated, legal certainty can cause excessive rigidity of regulation. Therefore, the paper suggests approaches to achieve an appropriate balance between these factors.

Considering that part of the guarantees that make up the content of the right to a fair trial is not mentioned in Art. 6 of the 1950 Convention, they are worked out and interpreted by the case-law of the European Court of Human Rights. Under these circumstances, it is recognized as the basis for an official international interpretation of the Convention. Consequently, the work analyses the procedure of applying court orders in the Ukrainian legal system. Numerous shortcomings of national lawmaking and legal proceedings were noted, and ways for their improvement were suggested.

A particular attention is paid to temporal characteristics that are a part of the commented principle and determine the certainty of the legal norm and judicial decision in view of their movement in time. The practice of using temporary factors of legal certainty in national law is analysed, and specific recommendations are proposed for adapting European regulations to it.

Key words: legal certainty, reverse action of law, promulgation of legal act, stability of law.

Одним із визначальних у системі загальних принципів права є принцип правової визначеності. Вимога визначеності – одна з найсуттєвіших, що пред'являються людиною до права. Її важливість досить давно усвідомлюється європейською культурою [1, с. 38]. За загальновизнаною парадигмою він вважається суттєвим елементом принципу верховенства права. Власне, ідеологія та складники принципу верховенства права не завжди фіксуються в міжнародних правових актах, національних конституціях і конкретних законах, проте застосування цих категорій вимагається, оскільки забезпечує конкретний та ефективний захист прав особи на засадах справедливості. Тому значна роль у побудові й правовому закріпленні реального змісту окремих принципів верховенства права належить правовій науці та судовій практиці європейських і національних правозастосовних інституцій. Це прямо стосується також юридичної сутності принципу правової визначеності, застосування якої гарантує забезпечення чіткості підстав, цілей, зрозумілості та однозначності змісту нормативних приписів, особливо тих, що адресовані безпосередньо громадянам. Особа, згідно з вимогами цього принципу, керуючись правовими актами, повинна мати можливість упевнено передбачати правові наслідки своєї поведінки. Юридична певність також покликана забезпечити стабільність правовідносин, передбачуваність, сталість і незмінність судових рішень, що є невід'ємною частиною ефективного захисту учасників суспільних відносин. Отже, досягнення правової визначеності у сфері правотворення та правозастосування приводить до оптимального дотримання й захисту прав людини. Водночас існує ризик, що, будучи занадто регламентованою, правова визначеність може викликати надмірну жорсткість, що спричинить неможливість досягнення абсолютної визначеності під час розроблення законів та здійснення правосуддя. Відтак дослідження юридичної сутності питання залишається актуальним.

У науковій літературі питанням правового обґрунтування принципу юридичної визначеності та його складових елементів присвячено достатньо уваги. Варто згадати роботи таких учених, як Л. Богачова, Л. Ентін, В. Кернз, В. Опришко, О. Климович, П. Рабінович, О. Соловійов, Д. Супрун, Л. Тимченко, С. Федик, С. Погребняк, А. Татам та інші. Проте праці вказаних дослідників переважно стосуються ефективності задіяння коментованого правового принципу як юридичної категорії, що має потрійну природу: правотворчу, правозастосовну та правоінтерпретаційну. Однак питанням про сутність, джерела правового забезпечення та адаптацію до українських реалій принципу правової певності приділяється недостатньо уваги. Також варто вказати на практичну відсутність комплексних наукових досліджень темпоральних проявів цього принципу та їх результативності в конкретному правозастосуванні. На вивчення цієї проблематики й спрямована стаття, що дасть змогу розробити окрему концепцію стосовно визначеності правових актів і судових рішень у частині їх застосування та дії в часі.

Історичні витоки явища, що розглядається, належать до грецької концепції правової визначеності, яка пов'язується з ідеєю визначеності закону. У той час усі закони були

«визначеними» (тобто точно сформульованими й записаними), хоча при цьому ніхто не був упевнений у стабільності такого закону, який міг втратити чинність у результаті прийняття нового. Подальшого розвитку ця концепція набула в Стародавньому Римі. Відповідно до неї закон не міг бути змінений непередбачено та не залежав від стихійних дій senatorів чи інших вищих посадових осіб. Тому в цьому разі закон діяв тривалий час, що надавало йому стабільності, а населенню – упевненості в стійкості правових відносин, які врегульовувались відповідним законом [2, с. 187]. Саме в судовому процесі Стародавнього Риму з'явився та набув подальшого розвитку термін «*res iudicata*», яким зараз прийнято позначати один зі складників принципу правової визначеності. «*Res iudicata*» в римському праві пов'язується з прийняттям судового рішення та набранням ним законної сили [3, с. 76; 4, с. 276]. На сучасному етапі «*res iudicata*» Європейський суд з прав людини використовує в значенні остаточності судового рішення.

Спектр джерел некодифікованого європейського права, які відображають специфіку взаємин у Європейському Союзі (далі – ЄС) та відмінності в правових традиціях членів цієї спільноти, є досить широким. До нього входять як акти законодавства, так і прецеденти Суду ЄС, а також міжнародні договори. Проте головне, що всіх їх об'єднує концептуально, – це дотримання під час їх конструювання та застосування загальних демократичних за сутністю принципів, які постають із внутрішньої природи самого права. У доктрині вказується, що принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну й організаційну основу виникнення, розвитку та функціонування права [5, с. 18]. До таких положень прийнято відносити, зокрема, принципи правової визначеності, пропорційності, законних сподівань та основних прав людини [6, с. 104].

На початку свого застосування принцип правової визначеності в правозастосовній сфері мав досить обмежене тлумачення та сприймався лише як виявлення правила *res iudicata*. Ця категорія у своєму класичному розумінні означала неприпустимість повторного розгляду справи, що була вже вирішена та в якій винесено остаточне рішення. Проте в подальшому внаслідок практичного застосування та тлумачення різними правозастосовними європейськими інституціями зміст цього принципу постійно поширювався, охоплюючи нові прояви, спрямовані на забезпечення стабільності правового регулювання відносин у суспільстві. Тому наразі принцип юридичної визначеності включає в себе всі чинники, які гарантують особі можливість передбачати наслідки своєї поведінки, мати впевненість у стабільності й незмінності набутих нею прав та обов'язків на осяжне майбутнє.

Невизначеність правової норми має негативні наслідки. Окрім непевності та непередбачуваності поведінки учасників правовідносин, у практичній площині принцип щодо визначеності законодавчого процесу трансформується в конкретну вимогу до держави-відповідача забезпечити належний рівень правозастосування актів. Річ у тім, що в Україні сьогодні часто виконання приписів нормативно-правових актів відбувається неналежно, і головною причиною цього є їх невизначеність. Усе це викликає значні труднощі та змушує суб'єктів звертатися за захистом до міжнародних судових органів, що зазвичай призводить до відповідальності держави Україна та зменшує авторитет останньої як такої, що не може забезпечити визначеність правових актів, а отже, і здійснити захист своїх громадян.

Принцип верховенства права та його складові елементи покладені в основу формування правової системи Європейського Союзу. Вони повністю відповідають потребам функціонування інтеграційного правопорядку, забезпечуючи його ідейне спрямування, в основі якого перебуває людина як найвища соціальна цінність, її суспільний розвиток, основоположні права й свободи [7, с. 54]. Серед принципів, які є спільними для правового порядку декількох чи всіх держав-членів, важливе місце посідають принципи правової визначеності, законних очікувань, пропорційності, які пов'язані з основними правами людини та процесуальними правами [6, с. 104]. Попри те, що в нормативних документах, які регулюють діяльність Європейського Союзу, принцип правової визначеності не закріплений, Судом ЄС він постулюється як один із загальних принципів європейського права.

Наприклад, у справі *Salumi* Суд ЄС наголосив на тому, що дія (наслідки) права Співтовариства повинна бути чіткою й передбачуваною для тих, на кого воно поширюється [8], що відтворює класичні ознаки принципу юридичної певності.

Як відомо, європейське право, крім норм, що регулюють суспільні відносини, які складаються в ході інтеграційних процесів у межах Європейських Співтовариств і заснованого на них права ЄС, включає також принципи та норми європейської системи захисту прав людини. Тому вважаємо важливим те, що принцип правової певності широко застосовується в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), прецеденти якого можна вважати частиною європейського права. При цьому ЄСПЛ неодмінно наголошує на тому, що принцип правової визначеності невід’ємно притаманний праву Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 49 рішення ЄСПЛ у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 р., п. 58 рішення ЄСПЛ у справі «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 р.). При цьому принципи права – не лише те, що зафіксоване в законі [9, с. 221]. Такий же підхід застосовує ЄСПЛ. У названих вище справах він підкреслює, що термін «встановлено законом» передбачає не лише писане право, а й неписане, тобто діючі в суспільстві усталені правила поведінки з урахуванням їх моральності. Зокрема, у справі «*Steel and others v United Kingdom*» ЄСПЛ вказує на те, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод вимагає від писаного або неписаного права, щоб воно було достатньо чітким і давало змогу особі за потреби передбачати певною мірою й за певних обставин наслідки конкретної дії. При цьому терміни «законний» і «згідно з процедурою, встановленою законом» мають значення не лише в сенсі дотримання національних норм права, а й у тому сенсі, що будь-яке обмеження відповідає суспільно значимій меті та не є свавільним [10, п. 91]. Власне, у цьому визначенні ЄСПЛ закріплює взаємопов’язаність та взаємообумовленість принципів правової визначеності й пропорційності. Як бачимо, коментований принцип має різні прояви, які в конкретних ситуаціях можуть межувати або навіть перетинатися з іншими. Зокрема, він є одним із визначальних принципів «доброго врядування» та «належної адміністрації» (встановлення процедури і її дотримання), частково співпадає з принципом законності (чіткість і передбачуваність закону, вимоги до «якості» закону) [11, с. 62].

Маємо зауважити, що структура права на справедливий судовий розгляд, встановленого в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), поелементно визначена далеко не повністю. Те ж визнано Європейським судом з прав людини. Відтак саме в результаті прецедентних напрацювань і тлумачення положень цієї норми розкривається зміст не лише вказаних елементів, а й тих, які не прописані в статті, проте досить вагомі в розкритті сутності права. Тому поряд із такими категоріями, як публічність судового розгляду, безсторонність суду, гарантії розгляду спору впродовж розумного строку, набувають значення принципів права непоіменовані елементи, такі як правова визначеність, рівність вихідних можливостей, законність очікувань, розумність розгляду справи. Власне, позаяк більшість основних положень Конвенції сформульовані в загальному вигляді (а інакше їх тлумачення може бути занадто формальним та неефективним), без застосування принципів прецедентного права Європейського Союзу навряд чи можливо було б забезпечити ефективну дію Конвенції. Лише послідовний розвиток практики Стразбурзького суду дає можливість усунути загрозу неоднозначного розуміння змісту основних прав і свобод людини та появи «подвійних стандартів» [12, с. 259].

Отже, як уже згадувалось, частина гарантій, що становлять зміст права на справедливий суд, не згадані в ст. 6 Конвенції. Вони напрацьовані й розтлумачені прецедентною практикою ЄСПЛ. Справді, досить складно без застосування рішень ЄСПЛ визначити однозначно та окреслити зміст термінів «розумний строк», «правова визначеність», «справедливість», «незалежність суддів», «неупередженість» тощо. При цьому варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції тлумачення її норм віднесено до виняткової компетенції ЄСПЛ

[13, ст. 32]. Тому визначальною для формування правового відношення законодавця країн – учасниць Конвенції та відповідних правозастосовних інституцій є практика ЄСПЛ, яка за вказаних обставин визнається основою офіційного міжнародного тлумачення Конвенції. У доктрині із цього приводу висловлена слухна думка про те, що Конвенція є скелетом, тоді як прецедентне право – плоттю, яка дає йому життя [14, с. 153].

Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ визначеність права на етапі правотворення полягає в забезпеченні можливості ефективної реалізації особою своїх прав та виконання обов'язків шляхом з'ясування нею правових наслідків своєї поведінки чи поведінки контрагента. Із цього постає необхідність гарантування нормотворцем незворотності правової норми в часі, її стабільності, чіткості, зрозумілості й однозначності. Основні вимоги, яким має відповідати хороший (справедливий) закон, за влучним висловом Ф. Бекона, – це чіткий зміст, справедливість вимог, легкість виконання, закон повинен узгоджуватись із формою держави та має породжувати добродішність у громадянах [15, с. 207].

Як вказано в численних рішеннях ЄСПЛ у конкретних справах, у тому числі й проти України, рішення ЄСПЛ можуть використовуватись не тільки в правотворчій, а й у правозастосовній діяльності держави [16, с. 10–11]. Згідно з практикою європейського судочинства стосовно справедливості правозастосування та відповідно до принципу юридичної визначеності зміст судової правотворчості зводиться лише до заповнення прогалін у законодавстві, коли певна норма права викладена нечітко та не зрозуміло для суб'єктів правовідносин, що потребувало додаткового тлумачення під час розгляду справи в разі відсутності відповідної норми під час вирішення спорів, а також правових колізій між нормами права, коли формулюють принцип пріоритетності цих норм, який потім стає обов'язковим у судовій практиці [17, с. 312].

Поки що повільно, непевно, проте поступово правова визначеність проявляється також в українській національній системі права. Як раніше, так і зараз вона переважно орієнтована на створення й застосування права в інтересах держави. Проте останнім часом усе-таки відбуваються зміни, і тепер українська правова система є змішаною структурою жорсткого та м'якого права, у якій людина (а отже, і її права й свободи) починає займати першочергове місце [18, с. 401]. Поступово визнаються та починають застосовуватись на практиці європейські принципи верховенства права, основних прав людини, справедливого судочинства тощо. Надається певна увага також юридичній визначеності в процесі створення й застосування норм права. Так, Конституційний Суд України в Рішенні від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 у такий спосіб охарактеризував правову визначеність як елемент верховенства права: «Одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини й громадянина та втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватись на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» (абз. 3 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини) [19]. При цьому вищий орган конституційної юрисдикції зазначив, що правовій визначеності відповідатиме така ситуація, коли обмеження основних прав людини й громадянина може відбуватись лише за умови забезпечення зрозумілих і передбачуваних для особи наслідків застосування правових норм.

Вказаний підхід є фундаментальним із позиції дотримання прав, які передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та судовою практикою Європейського суду з прав людини. З урахуванням приписів Конституційного Суду України це зобов'язує державу як цілісне й комплексне утворення утримуватись від свавільних дій, забезпечуючи неухильне дотримання принципу публічного права, який, зокрема, містить вимогу про те, що «органи державної влади зобов'язані діяти лише в спосіб, передбачений законом, а межі дискреційних повноважень органів влади мають бути чітко окреслені межами закону, як матеріального, так і процесуального» [20, с. 69]. Важливим елементом

правової визначеності, яка має застосовуватись у національній правовій системі, є гарантування особі можливості в розумних межах передбачати юридичні наслідки своїх вчинків [21, с. 63]. Відтак варто зауважити, що держава – учасниця Конвенції мусить забезпечити неодмінне застосування принципу юридичної певності під час здійснення правозастосовної діяльності, таким чином досягаючи справедливості судочинства під час розгляду конкретних спорів.

Темпоральний прояв принципу правової визначеності в практиці ЄСПЛ персоніфікується у вимогах щодо гарантування факту доведення змісту закону до відома учасників правовідносин. Саме із цього моменту набуває визначеності обсяг прав та обов'язків кожного суб'єкта, що у свою чергу дасть можливість їм планувати свої дії відповідно до закону, а отже, передбачати також їх наслідки. Цей підхід забезпечує реальне застосування приписів закону, що полягає в усвідомленому його виконанні особами, яких він стосується. У ньому, як у краплі води, відтворюється поєднання вимог, що постають із принципу правової визначеності, як щодо змісту й процедури прийняття закону, так і щодо процесу його застосування [22, с. 367].

Темпоральні чинники застосування принципу юридичної визначеності вважаються одними з головних. Це найяскравіше відображено у звіті Венеційської комісії, у якому наголошується на тому, що правова визначеність вимагає, щоб правові норми були *зрозумілими й точними* та мали на меті гарантування того, що ситуації й правовідносини будуть передбачуваними. Отже, *зворотна дія правового акта в часі* не відповідає принципу правової визначеності щонайменше в кримінальному праві (відповідно до ст. 7 Конвенції), оскільки особи повинні знати наслідки своєї поведінки, а також у цивільному та адміністративному праві, оскільки це може впливати на права й законні інтереси. Правова визначеність вимагає поваги також до принципу *res judicata* – остаточні рішення національних судів не мають ставитись під сумнів. Це передбачає виконання остаточних судових рішень. Система, що дає змогу ставити під сумнів остаточні судові рішення без переконливих підстав у суспільних інтересах і без зазначення строку, не відповідає принципу правової визначеності [23, с. 11].

Суд Європейського Союзу також активно застосовує часові важелі регулювання. Наприклад, у рішеннях у справах «Racke v Hauptzollamt Mainz» (1979 р.) та «Hauptzollamt Landau» (1979 р.) ним неодноразово підкреслювалась важливість принципів правової визначеності та законних очікувань, а також вказувалось, що «принцип правової визначеності покликаний запобігати випадкам набрання чинності положеннями законодавства Співтовариства до моменту їх публікації та що така можливість є винятковою, коли це зумовлено цілями відповідного законодавства та у випадку, якщо законні очікування тих, на кого воно поширюється, належним чином забезпечені» [24, с. 146].

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях, використовуючи принцип правової певності, також окремо акцентує увагу на темпоральних його складниках. Так, у справі «Олександр Волков проти України» («Oleksandr Volkov v. Ukraine») від 9 січня 2013 р. (заява № 21722/11) порушення принципу юридичної визначеності було констатоване ЄСПЛ з огляду на відсутність у законодавстві України положень щодо строків давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги в контексті дотримання вимог «якості закону» під час перевірки виправданості втручання в права, гарантовані ст. 8 Конвенції. При цьому ЄСПЛ, зокрема, наголосив: «Що стосується цієї справи, то немає свідчень того, що під час розгляду справи заявника існували будь-які керівні принципи та практика, які б встановлювали послідовне й обмежувальне тлумачення поняття «порушення присяги». Суд також вважає, що необхідні процедурні гарантії, які б могли запобігти свавільному застосуванню відповідного матеріального законодавства, не були запроваджені. Зокрема, національне законодавство не передбачало будь-яких обмежень строків ініціювання та здійснення провадження щодо судді за «порушення присяги». Відсутність будь-яких строків давності, що розглядалася вище за ст. 6 Конвенції, давала дисциплінарним органам повну свободу дій та порушила принцип юридичної визначеності» [25, п. 180, 181].

У темпоральному вимірі принцип юридичної певності має те значення, що він формує вимоги до часу дії правової норми. Кожний акт, щоб почалася його дія, має бути оприлюднений публічно. Це означає, що держава, формулюючи правила поведінки учасників правовідносин та вимагаючи при цьому від них знання й виконання правових актів, має забезпечити їх доступність, довести до відома суб'єктів, яких вони стосуються. Закон має бути адекватною мірою доступним, громадянин повинен мати відповідну обставинам можливість орієнтуватись у тому, які правові норми застосовуються в цьому випадку [26, п. 49]. В Україні, здавалося б, не має бути непорозумінь із цього приводу. У Конституції України зазначено, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними, а також що закон набирає чинності через 10 днів із дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, проте не раніше дня його опублікування (ст. ст. 57, 94 Конституції України). Порядок оприлюднення нормативних актів, а відтак і строк набуття ними чинності, встановлено Указом Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і набрання ними чинності» від 10 червня 1997 р., Указом Президента України «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України» від 13 грудня 1996 р. У ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування» також вказується, що акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування нормативно-правового характеру набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів у дію. Однак практика показує, що українські суди практично не здійснюють перевірку чинності актів, насамперед виданих органами місцевого самоврядування, на які як на обґрунтування своїх вимог посилаються сторони процесу, у такий спосіб припускаючись порушення принципу юридичної певності.

З викладеного можемо зробити висновок, що категорія «правова визначеність» є самостійним фундаментальним принципом європейського права. В Україні необхідно здійснити низку заходів, щоб запровадити загальноправові засади, передбачені цим принципом, до національної правової системи з урахуванням особливостей їх застосування до правовідносин у конкретних галузях права. Для цього необхідно гарантувати практику однакового застосування закону, що є необхідним для належного захисту прав і свобод людини. Це забезпечить правову безпеку особи, яка зможе планувати свою діяльність та розраховувати на те, що під час реалізації своїх прав і законних інтересів органи влади та суди діятимуть передбачувано, відповідно до встановленого порядку, не виходячи за межі дискреційних повноважень і не допускаючи свавілля. У темпоральному аспекті маємо створити ситуацію, коли неприпустимим стане застосування нечинних (неоприлюднених) правових актів будь-якого рівня та їх застосування в зворотному порядку в часі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) / С. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 238 с.
2. Панкратова В. Історичні витоки принципу правової визначеності / В. Панкратова // Теорія держави і права. – 2017. – № 1. – С. 187–192.
3. Вишне夫斯基 Г. Действие принципа res judicata как необходимое условие обеспечения справедливости / Г. Вишне夫斯基 // Современное право. – 2013. – № 11. – С. 76–83.
4. Хорунжий С. Становление и развитие института законной силы судебного решения / С. Хорунжий // Образование и право. – 2012. – № 12. – С. 275–283.
5. Колодій А. Принципи права України : [монографія] / А. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
6. Кернз В. Вступ до права Євросоюзу / В. Кернз ; пер. з англ. за заг. ред. В. Ісакович. – К. : Знання, 2003. – 381 с.

7. Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу / О. Юхимюк // Історико-правовий часопис. – 2016. – № 1. – С. 53–57.
8. Amministrazione Delle Finanze v Salumi, Judgment of 27. 3. 1980 – Joined cases 66, 127 and 128/79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90320&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=200083>.
9. Мірошніченко А. Принципи права як джерела земельного права України / А. Мірошніченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». – 2009. – № 81. – С. 220–223.
10. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 вересня 1998 р. в справі «Steel and others v United Kingdom», заява № 24838/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://swarb.co.uk/steel-and-others-v-the-united-kingdom-echr-23-sep-1998/>.
11. Фулей Т. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : [наук.-метод. посібник для суддів] / Т. Фулей. – 2-ге вид. випр., доп. – К. : Національна школа суддів України, 2015. – 208 с.
12. Мазур М. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : [навч. посібник] / М. Мазур ; за заг. ред. В. Карпунова. – Луганськ : Луганський державний ун-т внутрішніх справ МВС України, 2006. – 600 с.
13. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи : [монографія] / за ред. Ю. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 656 с.
14. Quinn F. Human Rights and You. A guide for the former Soviet Union and Central Europe / F. Quinn. – Warsaw : OSCE/ODIHR, 1999. – 252 p.
15. История политических и правовых учений : [учебник для вузов] / под общ. ред. В. Нерсисянца. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2004. – 944 с.
16. Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском Суде по правам человека / Л. Вильдхабер // Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 5–17.
17. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
18. Сапожнікова О. Український судовий прецедент: зустріч з інопланетянином / О. Сапожнікова // Українська Гельсінська спілка з прав людини «Precedent UA – 2015»: збірник виступів / редкол. : А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. – К. : КВІЦ, 2015. – С. 398–405.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>.
20. Бережний С. Україна зобов'язана утримуватися від свавільних дій / С. Бережний // Українська Гельсінська спілка з прав людини «Precedent UA – 2015»: збірник виступів / редкол. : А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. – К. : КВІЦ, 2015. – С. 69–71.
21. Панкратова В. Принцип правовой определенности в европейском праве / В. Панкратова // *Legea si viata*. – 2017. – № 7. – С. 63–66.

22. Матвеева Ю. Историко-теоретичні підвалини розуміння принципу правової визначеності / Ю. Матвеева // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників VII Міжнар. круглого столу (м. Львів, 9–10 грудня 2011 р.). – 2-е вид., виправ. і доп. – Львів : Галицький друкар, 2012. – С. 362–373.
23. CDL-AD (2011) 003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. – П. 46. – Р. 11.
24. Богачова Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) / Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – С. 142–154.
25. Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 р. (остаточне від 27 травня 2013 р.) у справі «О. Волков проти України», заява № 21722/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_947.
26. Рішення Європейського суду з прав людини від 26 квітня 1979 р. в справі «Санді Таймз проти Об'єднаного Королівства», заява № 6538/74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/>.

REFERENCES

1. Pohrebnyak, S. (2008), *Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (content characteristics)], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Pankratova, V. (2017), “Historical origins of the principle of legal certainty”, *Teoriya derzhavy i prava*, no. 1, pp. 187–192.
3. Vyshnevskiy, H. (2013), “The action of the principle of res judicata as a necessary condition for the provision of justice”, *Sovremennoe pravo*, no. 11, pp. 76–83.
4. Khorunzhiy, S. (2012), “Formation and development of the institution of the legal force of the judicial decision”, *Obrazovanie i pravo*, no. 12, pp. 275–283.
5. Kolodiy, A. (1998), *Pryntsypy prava Ukrayiny : monohrafiya* [Principles of law of Ukraine : monograph], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
6. Kernz, B. (2003), *Vstup do prava Yevrosoyuzu* [Introduction to EU law], Translated by Isakovych, V., Kyiv, Ukraine.
7. Yukhymyuk, O. (2016), “Evolution of the system of general principles of law of the European Union”, *Istoryko-pravovyi chasopys*, no. 1, pp. 53–57.
8. Amministrazione Delle Finanze v Salumi, Judgment of 27. 3. 1980 – Joined cases 66, 127 and 128/79, available at : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90320&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=200083>.
9. Miroshnychenko, A. (2009), “Principles of law as a source of land law of Ukraine”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, no. 81, pp. 220–223.
10. “Decision of ECHR on 23 September 1998 in the case of “Steel and others v United Kingdom”, application statement № 24838/94, available at : <http://swarb.co.uk/steel-and-others-v-the-united-kingdom-echr-23-sep-1998/>.
11. Fuley, T. (2015), *Zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny pry zdiysnenni pravosuddya : naukovy-metodychni posibnyk dlya suddiv* [Application of the European

Court of Human Rights practice in the administration of justice : scientific and methodical handbook for judges], Natsionalna shkola suddiv Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.

12. Mazur, M. (2006), *Tlumachennya ta zastosuvannya Konventsii pro zakhyst prav lyudyny y osnovopolozhnykh svobod Yevropeyskym sudom z prav lyudyny ta sudamy Ukrayiny : navchalnyi posibnyk* [Interpretation and application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms by the European Court of Human Rights and the courts of Ukraine : textbook], Lugansk State University of Internal Affairs, Lugansk, Ukraine.
13. Shemshuchenko, Yu. (editor) (2001), *Derzhavotvorennya i pravotvorennya v Ukrayini: dosvid, problemy, perspektyvy : monohrafiya* [State-building and law-making in Ukraine: experience, problems, prospects : monograph], Institute of state and law of the name of V.M. Koretsky, Kyiv, Ukraine.
14. Quinn, F. (1999), *Human Rights and You. A guide for the former Soviet Union and Central Europe* Warsaw : OSCE/ODIHR.
15. Nersesyants, V. (2004), *Istoriya politicheskikh i pravovyikh ucheniy : uchebnyk dlya vuzov* [History of political and legal doctrines : college textbook], Norma, Moscow, Russia.
16. Vildkhaber, L. (2001), “Precedent at the European Court of Human Rights”, *Hosudarstvo y pravo*, no. 12, pp. 5–17.
17. Shevchuk, S. (2007), *Sudova pravotvorchist: svitovyi dosvid i perspektyvy v Ukrayini* [Judicial law-making: world experience and perspectives in Ukraine], Referat, Kyiv, Ukraine.
18. Sapozhnikova O. (2015), “Ukrainian precedent: meeting with an alien”, Bushchenko, A., Sapozhnikova, O. and Shynkarenko, O. *Ukrayinska Helsynska spilka z prav lyudyny «Precedent UA – 2015» : zbirnyk vystupiv* [Ukrainian Helsinki Human Rights Union “Precedent UA – 2015” : a collection of speeches], KVITS, Kyiv, pp. 398–405.
19. “Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the eighth paragraph of the item 5 of part one of Article 11 of the Law of Ukraine “On Militia” N 17-пн/2010 on 29 June 2010”, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>.
20. Berezhnyi, S. (2015), “Ukraine is obliged to refrain from arbitrary actions” / Bushchenko, A., Sapozhnikova, O. and Shynkarenko, O. *Ukrayinska Helsynska spilka z prav lyudyny «Precedent UA – 2015» : zbirnyk vystupiv* [Ukrainian Helsinki Human Rights Union “Precedent UA – 2015” : a collection of speeches], KVITS, Kyiv, pp. 69–71.
21. Pankratova, V. (2017), “The principle of legal certainty in European law”, *Legea si viata*, no. 7, pp. 63–66.
22. Matveyeva, Yu. (2012), “Historical and theoretical foundations of understanding the principle of legal certainty”, *Antropolohiya prava : filosofskyi ta yurydychnyi vymiry (stan, problemy, perspektyvy) : statti uchastnykiv VII Mizhnar. «kruhloho stolu»* [Anthropology of law : philosophical and legal dimensions (state, problems, prospects) : articles of participants of VII International “roundtable”], Lviv, December 9-10, 2011, pp. 362–373.
23. CDL-AD (2011), 003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori, art. 46, p. 11.
24. Bohachova, L. (2013), “The principle of legal certainty in European and national law (content characteristics)”, *Teoriya i praktyka pravoznavstva*, Iss. 2, pp. 142–154.

25. “Decision of ECHR on 9 January 2013 (final from 27 May 2013) in the case of «O. Volkov v. Ukraine»”, application № 21722/11, available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_947.
26. “Decision of ECHR on 26 April 1979 in the case of «The Sunday Times v. the United Kingdom»”, application № 6538/74, available at : <http://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/>.

УДК 347.23: 347.451.01

МЕТА ЯК КОНСТИТУТИВНА ОЗНАКА ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА

Задорожний О.В., адвокат, аспірант

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
advocate-alexzp@i.ua*

У статті аналізуються проблемні питання ролі й місця мети приватизації. З’ясовується співвідношення приватизації із суміжним цивільно-правовим режимом відчуження державного майна під час здійснення державою управлінської діяльності. Констатується поширення практики підміни понять і зловживань. Зроблено висновок про необхідність внесення змін до законодавства, які б унеможливили зазначену підміну правових інститутів.

Ключові слова: спеціальна мета приватизації, способи відчуження державного майна, відчуження як складовий елемент управління державним майном (поза процесом приватизації), підміна понять та зловживання.

ЦЕЛЬ КАК КОНСТИТУТИВНЫЙ ПРИЗНАК ПРИВАТИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Задорожний А.В.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
advocate-alexzp@i.ua*

В статье анализируются проблемные вопросы роли и места цели приватизации. Выясняется соотношение приватизации со смежными гражданско-правовыми режимами отчуждения государственного имущества при осуществлении государством управленческой деятельности. Констатируется распространение практики подмены понятий и злоупотреблений. Сделан вывод о необходимости внесения изменений в законодательство, которые позволят избежать возможности такой подмены правовых институтов.

Ключевые слова: специальная цель приватизации, способы отчуждения государственного имущества, отчуждение как составной элемент управления государственным имуществом (вне процесса приватизации), подмена понятий и злоупотребления.

PURPOSE AS A DISTINCTIVE FEATURE OF THE STATE PROPERTY PRIVATIZATION

Zadorozhnyi O.V.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovskoho Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
advocate-alexzp@i.ua*

The article analyses problematic issues of legal regulation of the role and place of the privatization purpose.

According to the State Program of Privatization for 2012-2014, privatization is defined as a large-scale socio-economic project of transformation of state property, which contributes to the accumulation of private property, makes irreversible market transformations.